

Türkiye-Mongoliya diplomatik gatnaşyklary (1969-2019)

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Türkiye-Mongoliya diplomatik gatnaşyklary (1969-2019) TÜRKİYE MOĞOLİSTAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1969-2019)

Türkler ve Moğollar iki akraba millettir. Geniş Avrasya coğrafyası bu iki halkın birlikte yaşamasına tanıklık etmiştir. Bu iki halk derin bir tarihi, ortak bir kültürü ve kadim bir medeniyeti paylaşır. Bugün, Türkiye ve Moğolistan Büyük Cengiz İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu örneklerinde görüldüğü gibi çok etnili, çok kültürlü ve çok dinli devletlerin mirasçısıdır. Türk ve Moğol dilleri aynı kökü taşırlar. Türkçe ve Moğolca Ural Altay dil ailesinin Altay grubuna aittir.

Moğollar bozkırın mirasını devraldılar. Hunların, Göktürklerin ve Uygurların kurduğu göçebe imparatorlukların mirasçısıydılar. Cengiz Han, imparatorluğun merkezi olarak Hunların ve Göktürklerin Ötüken'ini seçmesi bir tesadüf olmasa gerek. Moğollar 13. yüzyılda bozkır kavimlerinin birliğini sağladılar.

Yüzyıllar önce Asya'da göçebe devletlerin hüküm sürdüğü yıllarda, Türk ve Moğol halkları yan yana yaşamış, kimi zamanda tek bayrak altında devletleri için omuz omuza bir mücadele vermiştir.

Türkiye ve Moğolistan Devletleri arasında 1969 yılında imzalanan diplomatik ilişkiler tesis edilmesinin üzerinden yarım asır geçmiştir. İki kardeş ülke arasındaki ilişkiler tarihi geleneklerimize dayalı olarak 90'lı yıllardan itibaren ivme kazanmış, karşılıklı olarak Büyükelçilikler açılmıştır.

Demokrasi, insan halkları, hukukun üstünlüğü gibi ortak temel

değerler etrafında geleceğine emin adımlarla yürümekte olan iki kardeş ülke arasında siyasi, sosyal, ekonomik, savunma, eğitim, kültür, turizm ve sağlık gibi tüm alanlarda yoğun bir işbirliği bulunmaktadır.

Moğolistan'ın Türkiye'yi 2013 yılında onayladığı Dış Politika Konsepti'nde 3. Komşuları arasında ismen zikretmesi, Türkiye'nin Moğolistan'ı Orta Asya'daki güvenilir bir dostu olarak değerlendirmesi ülkelerimizin ikili ilişkilere atfettiği öneminin birer göstergesidir[1].

UNESCO'nun kültürel mirası listesine alınan Orhun Vadisinde bulunan Moğol İmparatorluğu'nun eski başkenti Karakurum, Hoşoo Saydam'da bulunan Türk Kağanı Bilge Kağan ve Kültegin anıtları gibi tarihi mekânların yanı sıra Başkent Ulanbator'a kısa bir mesafede olan, Türk Veziri Bilge Tonyukuk anıtlarını bağrında barındırmaktadır.

Türkiye ile Moğolistan arasındaki diplomatik ilişkiler 24 Haziran 1969 tarihinde kurulmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlayan ilişkiler, 1996 yılında Ulanbator'da Büyükelçiliğimizin açılması ve 1997'de Moğolistan'ın Ankara'da Büyükelçilik açmasıyla ivme kazanmış; bugüne kadar imzalanan yüzden fazla ikili anlaşmayla ilişkilerin ahdizemini güçlenmiştir.

Ülkemiz, kökleri asırlar öncesine dayanan Türk-Moğol ilişkilerine özel önem atfetmekte ve iki ülke arasındaki işbirliğinin daha da güçlenmesi yönünde çaba sarf etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Moğolistan'da, Moğol halkı tarihte bilinen en eski Türk yazıtı olan "Orhun Abidelerine" ev sahipliği yapmaktadır.

Moğolistan Devleti, 2011 yılında benimsemiş olduğu "Dış Politika Konsepti"de ABD, AB, Japonya, Güney Kore ve Hindistan'la birlikte Türkiye'yi de "Üçüncü Komşu" olarak zikretmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan sıfatıyla 11-12 Nisan 2013 tarihlerinde Moğolistan'ı ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı düzeyinde son ikili ziyaret ise Moğolistan'ın Eski Cumhurbaşkanı Natsagiin Bagabandi tarafından 2004 yılında gerçekleştirilmiştir.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, 11-13 Nisan 2015 tarihlerinde Moğolistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret, Türkiye ile Moğolistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren geçen 46 yıllık sürede, Türkiye'den Moğolistan'a Dışişleri Bakan düzeyinde gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret olmuştur. Zamanın Moğolistan Dışişleri Bakanı Tserenpiliyn Gombosuren 1992 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Türkiye-Moğolistan diplomatik ilişkilerinin 50 yıl önce başlamış olmasına rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerin temellerinin asırlar öncesine dayandığı "Ortak kültürümüzün yüzyıllardır ayakta duran sembollerine ev sahipliği yapan" Moğolistan'ın Türk halkının gönlünde müstesna ve ayrı bir yeri vardır.

Moğolistan'ın 2011'de kabul ettiği dış politika konseptinde Türkiye'ye "Üçüncü komşular" arasında yer verdiği ve 2000'li yıllarda hızlı şekilde gelişen ilişkilerimiz, karşılıklı üst düzey ziyaretlerle ileri bir noktaya taşınmış durumdadır. Bu üst düzey ziyaretlerin bir sonucu olarak bugün Moğolistan-Türkiye ilişkileri siyasi açıdan mükemmel düzeydedir.

Bu çerçevede artık her iki ülke makamları ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine yükseltilmesi hususunu değerlendirmektedirler. Tahmin ediyorum bu kısa bir süre içerisinde hayata geçecektir[2].

Ekonomi ve ticaret alanlarında henüz istenilen seviyeye gelinmemesine rağmen çalışmaların sürdüğünü ve "Siyasi olarak mükemmel düzeydeki ilişkilerimize maalesef ters düşen bir husus var. O da ihanet şebekesi olan FETÖ'nün Moğolistan'daki

mevcudiyeti. Bu konuda atılabilecek somut adımların ilişkilerimize olumlu yansımalarının en kısa sürede görüleceğinden herkes emin olmalıdır”.

Moğolistan’daki bir konuşmamda, Türkler ve Moğollar dost ve arkadaş değildir demiştim, Çünkü arkadaşlık ve dostluk sonradan gelişen şeylerdir. Türkler ve Moğollar kardeştir. Bu kardeşlik tarihin derinliklerinde saklıdır. Bu çalışma kalbimizde taşıdığımız bu kadim duyguları açığa çıkarmak için güzel bir fırsattır diye düşünüyorum.

İki kardeş arasında kurulmuş olan sevgi köprüsü çok sağlamdır. Her iki ülkenin genç nesilleri bu köprüyü daha da sağlamlaştırabileceklerine olan inancım tamdır.

Son yıllarda Türkiye ve Moğolistan’ın uluslararası platformlarda yakın işbirliği yapan iki ülke olduğu, “Diplomatik, savunma ve güvenlik iş birliğinin yanı sıra iki ülke arasındaki bilgi ve insan kaynakları değişimi de aktif olarak yapılmaktadır”. İki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik düzeye taşınmasında tek eksik olan boyutun ekonomi ve ticari ilişkilerin istenilen seviyede olmadığı aşikârdır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişki kurulmasının 50’nci yıldönümü 24 Haziran 2019 tarihini göstermektedir. İki ülke arasında “Diplomatik İlişki”nin kuruluş hikâyesine kısaca göz atalım.

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda İlk Türkiye Cumhuriyeti Hindistan Büyükelçisi Seyfullah Esin’in görevi sona ermesi ile ilgili 5 Haziran 1965 tarihinde Türk Büyükelçiliğinde düzenlenen resepsiyonda Moğolistan maslahatgüzarı B. Sandagsuren ile Türk Büyükelçiliğinin 1. Kâtibi Nihat Alpan arasında geçen konuşma önemli rol oynamıştır: “İki sene önce Moğolistan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ile ilgili bir takım görüşmeler Ankara’da olmuştu. Tokyo veya Seul’daki T.C. Büyükelçiliklerinden birisi Moğolistan ile ilgili ilişkileri

yürütebilir diye düşünülüyordu. Ancak bir sonuca varılamamıştı. Ben şahsen Moğolistan ile Türkiye arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasını isterim". B. Sandagsuren'i resepsiyondan ayrılırken Büyükelçi Seyfullsah Esin, kendisiyle görüşerek resepsiyona katıldığı için teşekkür etti. Moğolistan'ı ziyaret etmek istediğini belirtti.

4 Ekim 1967 tarihinde Birleşmiş Milletler 22. Genel Kuruluna katılan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Moğolistan Dışişleri Bakanı M. Dugersuren ile Moğolistan BM Daimi Temsilcisi J. Banzar'ı öğle yemeğine davet etmiş, BM binasında düzenlenen bu öğlen yemeğine Macaristan, Polonya ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları ve BM'nin Genel Sekreter Yardımcısı G. Nesterenko, da katılmıştır.

Moğolistan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulması, Moğolistan Dışişleri Bakanlığının 1968 yılının planlamasına alındığı için Bulgaristan'daki Büyükelçisi Baljinnyma'ya gerekli direktifleri vererek, Bulgaristan'daki T.C. Büyükelçisiyle görüşmesini iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması hakkında bilgi vermesini istemiştir.

Daha sonra uzun süren görüşmeler ve yazışmalar neticesinde, Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin kurulması ile ilgili karar Dışişleri Bakanlığından 17 Haziran 1969 tarihinde Moğolistan Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna SA-1186 numaralı resmi yazı ile iletilmiş, Halk Yüksek Kurultayı Başkanlığının onayına da sunulmuştur.

Büyükelçi N. Luvsanchultem 11 Ekim 1969'da Moğolistan'a akredite Büyükelçi Fuat Bayramoğlu ile görüşmüştür. Türkiye'ye ilk akredite Büyükelçi olarak daha önce Belgrad'da büyükelçi olarak görev yapan O. Hosbayar atanarak, 1 Mart 1971 yılında güven mektubunu Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na sunmuştur.

Böylece 24 Haziran 1969 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişki kurularak iki ülke'nin ilişkilerinin yeniden kaldığı yerden

devamı sağlanmıştır.[3]

20. yüzyılda ivme kazanan teknoloji, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler, ülkeler arasındaki ilişkileri yoğunlaştırmış ve buna paralel olarak uluslararası ilişkilerde işbirliğinin önemi de giderek artmıştır.

Türk-Moğol milletlerinin tarihi ilişkileri 50 yıl değil yaklaşık olarak 2000 yılı aşkın süreye dayanmaktadır. M.Ö. 3. Asırda kurulan Hun devletine Moğol ve Türk kabileleri de dâhildi. M.S. 93. Yılında Hun devletinin yıkılışıyla Hun İmparatorluğu'nda bulunan Türk kabileleri batıya göç etmeye başlamış olup, bu göç dalgası fasıllarla batıya doğru yol almıştır. İkinci büyük göç dalgası ise Göktürk devletinin çöküşünden sonra başlamıştır. Şu andaki Moğolistan toprağında Göktürk devletinin 555-745 yılları arasında hükmetmiş olmasının bir kanıtı da, Orhun Vadisindeki Bilge Kağan ve kardeşi Kül Tigin Anıtları ile Nalayh (Nalaikh) yakınındaki Bilge Tonyukuk, Anıtı başta olmak üzere birçok irili ufaklı eserler bulunmaktadır[4].

1920'li yıllarda Orta Asya araştırmaları ile ünlünen Rus bilim adamı Kazlov'un "Severnaya Mongoliya" (Kuzey Moğolistan) adlı eserinde "Dünyada çeşitli çok sayıda tarih miraslarını hem toprak altında hem toprak üstünde barındıran tek ülke Moğolistan'dır demiştir. Moğolistan'da arkeoloji çalışmaları oldukça geç vakitte, XIX. yüzyılının sonlarına doğru başlamıştır. Sibiryalı kökenli bilim adamı N. M. Yadrintsev, Orhun vadisinde dolaşırken ilk defa bilinmeyen yazılı taş heykele rastlamış ve bilimsel dergide konuyla ilgili bir yazı yayınlamıştır. Bu yazı Asya tarihini araştıranlar arasında çok büyük yankı uyandırmıştır [5].

Göktürk devletinin Moğolistan coğrafyasında yıkılışından sonra iki halkın arasındaki ilişki kopmamış, Cengiz Han'ın kurduğu Büyük Moğol İmparatorluğunun topraklarını genişletmek amacıyla Hulagü Han, 1256 yılında şu anki İran topraklarında İlhanlı devletini kurmasıyla Türk ve Moğol halkı tekrar yakın komşu

olmuş ve yakın ilişki yeniden kurulmuştur. İlhanlı devleti zamanında kurulan, birçok okul, cami, medrese, şifahane kalıntılarına günümüzde Anadolu'da rastlamak mümkündür.

Tarihte Türk-Moğol İlişkiler

M.Ö. 3. yüzyılda kurulup güçlenen Hun İmparatorluğu'nun içersinde Moğol kabilelerde bulunuyordu. Hun egemenliğinden itibaren, Türk boylarıyla Moğol kabileleri arasındaki mücadelelerde, Cengiz Han, ortaya çıkana kadar üstün taraf genelde, Türklerdeydi, Cengiz Han, dünya tarihinin en ünlü cihangiridir. Kimse onun yaptığı fütühatı yapmadı yapması da mümkün değil, 20 yıl içinde Moğolistan'dan başlayarak Çin ortalarına ve Hazar Denizi'ne ulaştı, Cengiz Han'ın kurduğu devletin idari, siyasi, askeri ve mali kademelerinde genellikle Türkler yer almıştır. Bu güne kadar Cengiz Han ve Moğol devlet teşkilatı hakkında yapılan incelemeler göstermiştir ki; Moğol İmparatorluğu'nun ana vasfında Türk kültürü hâkimdir. Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğunun toprakları geniş, ömrü ise kısadır. Göçebelerin İmparatorluğu diye nitelenir. Oysa bıraktığı medeni kalıntılar halen yaşar. Cengiz Han, ortaya çıktıktan sonra ise Moğol istila dalgaları, Orta Asya'daki Türkmen boylarını önlerine katıp sürükledi, yâda ordularına katılmak zorunda bıraktı. Dörtnala giderken dakika da altı ok atabilen Moğol atlıları böylece, Ortadoğu'nun değişik bölgelerinde, Türklerin kültürel ve etnik ağırlığının artmasına geniş topraklarda, Türk dilinin ve kültürünün yerleşmesine vesile oldu, daha sonra kurdukları imparatorlukta azınlıkta kalan Moğollar, büyük ölçüde Türkleşip İslamlaştılar, Cengiz Han'ın haleflerinin kurduğu Altınordu (Kıpçak Bozkır, Batı Sibirya) ve Çağatay Maverâünnehir, Yedisu ve Doğu Türkistan Hanlıkları, tümüyle Türkleşti ve İslamlaştı, Çağatay Hanlığının yerini alan Timur'un (1370-1405) Türk ve Müslüman imparatorluğu, Moğol geleneğini sürdürdü. Timur'dan sonra gelenler, Semerkant ve Herat'ta parlak bir kültür yarattılar. Moğol devlet geleneğinin, Eski Türklere dayandığını, Eski Türk Devlet

geleneğinin de, Moğollar sayesinde Osmanlıya kadar taşındığını söyleyebiliriz. Dünyada çeşitli, çok sayıda tarih miraslarını hem toprak altında hem de toprak üstünde barındıran tek ülke Moğolistan'dır. Moğolistan'da tarihi eserlere çok önem verilir. Tarihi eserlerin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması için yaşlılar "Ey çocuklar tarihi değeri olan, taş ve heykellerle oynanmaz, Tengiri öfkelenir" diye uyarırlar. Moğolistan'da bulunan çok sayıda nehir, göl, dağ adlarınının Türk kökenli olduğu bilinmektedir. Moğolların tarihinde Türk, Türkün tarihinde Moğollar vardır.[6]

Coğrafi ve konjonktürel sebeplerden dolayı uzun süre bu iki akraba ve komşu millet arasında ilişki kesilmiştir. 20. yüzyılda yeniden diplomatik ilişki kurulması tarihi köklere dayanan ilişkilerin kaldığı yerden tekrar canlanmasına zemin oluşturmuş, kadim iki dost ve akraba topluluğun yeniden diplomatik ilişkilerin kurulması mutluluk ve kıvanç vermiştir.

Bugün büyük bölümü Moğolistan Halk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan topraklar, Türk tarihi, Türk dili, Türk kültür ve medeniyeti açısından büyük önem taşımaktadır. Bu topraklar, tarihte pek çok Türk boyunun ortaya çıktığı, kader birliği yaptığı, zamanla millet olup devletler kurduğu ve gök kadar engin ülkelere sahip olduğu "büyük geçmiş"in eşsiz mirasını üzerinde barındırmaktadır.

Değişen siyasi dengeler ve yaşanan tarihi olaylar çerçevesinde en eski devirlerden beri Türk dünyasının ortak geçmişine ait değerlerin yaşatıldığı coğrafyalardan biri olması hasebiyle bugün Moğolistan sınırları içerisinde kalan topraklarda birliktelikleri yüzyıllar öncesine dayanan uzun tarihi yolculukta çoğu zaman birlikte yol alan ve bunun neticesinde de binlerce yıla dayanan iç içe geçiş ve paylaşım ile ayrılmaz bir bütün oluşturan halkların meydan getirdiği ortak tarihi ve kültürel malzeme genel hatlarıyla bilinmektedir. Ancak söz konusu eserlerle ilgili olarak alanla ilgilenen uzman ve araştırmacılar dışında bilgi sahibi olanlar sınırlıdır.

Moğolistan'daki Türk Dönemi'ne ait kültür mirası söz konusu olduğunda genellikle ilk sırada anılanlar Ötüken, Orhun Nehri ve civarında bulunan büyük Türk Kağanları Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları ile Bilge Tonyukuk Yazıtları olmaktadır. Her ne kadar Türk kültür tarihinin ana vatanının bir bölümünü oluşturan bu topraklardaki müthiş zenginliğe bahse konu eserler öncülük etse de, inançtan sosyal yaşama, askeri yapıdan ticari faaliyetlere kadar oldukça geniş bir yelpazede değerlendirilerek geçmişe dair bilinmeyenleri ortaya koyabilecek döneminin görkemli yaşantısına tanıklık eden şehir kalıntıları, mezarlar, petroglifler, yazılı ve dikili taşlar, heykeller, süs ve kullanım eşyaları... vb. eserler yine bu coğrafyada varlığını sürdürmektedir ve yapılan araştırmalarla bunlara her geçen gün yenileri eklenmektedir. Fakat söz konusu eserlerin bilim dünyasına kazandırılması ve uluslararası düzeyde tanıtımının gerçekleştirilmesi hususunda başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte kat edilen yol sınırlıdır[7].

Eserlerle ilgili olarak bizzat yerinde yapılan inceleme ve çalışmalar son dönemde gayretli bilim adamları ve araştırmacılarca artırılmış olsa da eserlerin en büyüğünden en küçüğüne, türüne, dönemine yahut buldukları bölgeye göre ele alındığı ve sadece bilim dünyasında değil özellikle bu kültürü taşıyanlarca tanınmasına öncülük edecek monografi türünde çalışmaların az olması önemli eksikliklerdendir. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda hazırlanan kazı raporları yayınlanmış fakat bunlar da alanla ilgilenen sınırlı çevrelerde yaygınlık kazanabilmiştir. Söz konusu eserlerin kendi kültür dairesi çerçevesinde incelenip tüm dünyaya duyurulmasını sağlayacak somut değerlendirmeleri içeren uluslararası çalışmaların artırılması gerekmektedir[8].

Tüm bunlardan hareketle; Moğolistan'da özellikle yeni bulunan tarihi, arkeolojik ve kültürel eserlerle ilgili bilimsel nitelikte hazırlanmış çalışmalarını bir araya getirmek ve çalışmada yer verilecek söz konusu kültür mirasını oluşturan

eserlerin tanıtımının yapılmasını sağlamak; Türk dönemi'ne ait kültür mirasının zenginleştiğini çeşitli yönleriyle ortaya koyabilmek; tarih ve kültür bağlarıyla bağlı Türkiye-Moğolistan halklarını günümüz şartlarında akademik işbirliğiyle birbirlerine daha da yaklaştırmak amacıyla bundan önce Moğolistan ve Türkiye'de birkaç küçük çaplı çalışmalarımız neşredilmiştir.

Türkiye-Moğolistan diplomatik ilişkilerinin diğer alanlar da olduğu gibi bilim ve eğitim alanlarında da güçlenmesi açısından olumlu etkisi olacağı düşünülerek hazırlanan bu çalışma aynı zamanda dost ve kardeş iki ülke halkları arasında var olan gönül köprüsünün daha da güçlenmesine hizmet edeceği umularak hazırlanmıştır.

Bu mirası oluşturan çoğu Saka, Hun, Juan-juan, Köktürk ve Uygur gibi dönemlere ait mezarlar, kurganlar, kaleler, surlar, barklar, şehir kalıntıları, petroglifler, dikili ve yazılı taşlar, heykeller, balballar, süs ve kullanım eşyaları, hem Türk milletinin hem de Türk milleti ile tarihte sosyal, kültürel, siyasi, askeri, iktisadi ve ticari ilişkide bulunan milletlerin pek çok bilinmezine ışık tutacak hazinelerdir.

Türkler ve Moğollar iki akraba millettir. Geniş Avrasya coğrafyası bu iki halkın birlikte yaşamasına tanıklık etmiştir. Bu iki halk derin bir tarih ve ortak kültürü paylaşırlar.

Moğolistan, Türk milleti nezdinde çok özel ve saygın bir yerdedir. Yüzyıllar boyunca birçok Türk devleti bu topraklarda kurulmuştur. Türk tarihine ilişkin en eski yazılı kaynakları oluşturan Orhun Yazıtları Türkler için kutsaldır. Bu itibarla her Türk vatandaşı yaşamında en az bir defa Orhun Vadisi'ndeki Bilge Kağan ve Kül Tigin abideleri ile Ulaanbaatar, Nalayh yakınındaki Bilge Tonyukuk abidelerini de kapsayan Ötüken coğrafyasını ziyaret etmeyi iştihakla arzular[9].

Her ne kadar bu yazıtlar Göktürk devleti (MS 6-8 yüzyılları)

döneminin en gözde tarihi anıtları ise de, henüz kazılmayı, restore edilmeyi ve titizce muhafaza edilmeyi bekleyen yüzlerce başka arkeolojik ve tarihi ortak eserlerimiz mevcuttur.

Söz konusu hazinelerin başında hiç şüphesiz yazıtlar gelmektedir. Eski Türk kültür ve medeniyetinin Moğolistan'da dikili taşlara, kayalara, paralara, mühürlere, heykellere kazınmış veya yazılmış yüzlerce irili ufaklı yazıt bulunmaktadır.

Moğolistan'da eski Türk yazıtları içinde en fazla tanınan ve üzerinde en fazla araştırma ve inceleme yapılmış olan Orhun Yazıtlarından Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtları Khoshoo Tsaidam bölgesindeki Orhun Irmağı civarında, Tonyukuk Yazıtları ise Bayn Tsokto bölgesinde Tuul Irmağı yakınlarındadır. Orhun Vadisi 1220 yılında İpek Yolunun kavşak noktası olup, Harhorin İlçesi ise Kubilay Han Pekin'e gelene kadar Moğol İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur.

Moğolistan bozkırları son yıllarda dünyanın birçok ülkesinden gelen arkeologların ve araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise bu bozkırların göçebe kültürlerinin en önemli yaşam alanlarından biri olduğunun anlaşılmasıdır. Göçebe yaşam biçimine ve avcı-savaşçı niteliklere sahip bu toplulukların tarih içinde ortak bir kültür, geniş ve yaygın dil grubunu oluşturmaları, devletleşmeyi gerçekleştirmeleri, en önemlisi özgün bir yazı dilini geliştirmeleri bu araştırmalara ayrı bir önem vermektedir.

Bölgede çalışma yapan ülkeler arasında Japonya, Fransa, Almanya, ABD, Rusya, Güney Kore başta gelmektedir. Türkiye ise Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP) ile bu ülkeler arasında başı çekmektedir[10] .

Türk Anıtlar Projesinin Tarihçesi (MOTAP)

Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 1994 yılında Projenin genel hatlarını belirleyen anlaşmanın TİKA Başkanlığı ile

Moğolistan Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı arasında imzalanması ile başlamıştır[11].

1997 yılında ayrıntılı topoğrafik haritaların yapılması, konum ve planların haritalara işlenmesi, külliyelerin plan, rolöve ve fotogrametrik belgeleme yollarıyla mevcut durumların ortaya konması, bozulma dereceleri ile nedenlerinin belirlenmesi, kalıcılığı sağlamaya yönelik koruma ve restorasyon yöntemlerinin belirlenmesi çalışmaları ile ilk saha çalışmaları başlamıştır[12].

Moğolistan, Türkiye ilişkileri, eski Türk-Moğol İmparatorluğundan günümüze kadar devam etmektedir. Moğolistan coğrafyası Türk tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır. Uzun süre kesintiye uğrayan bu ilişkiler 1992 yılı itibarı ile Moğolistan-Türkiye ilişkileri tarihi ve kültürel birliğinin oluşturduğu bir temel üzerinde gelişmesini kaldığı yerden sürdürmeye devam etmektedir.

Moğolistan ve Türkiye uzun yıllar birbirinden ayrı kalmalarına rağmen, ortak tarih ve kültürlerinin verdiği güç ile büyük bir gönül birlikteliği içinde bulunmuşlardır ve yüzyıllardır devlet olmanın haklı gururuna sahiptirler.

TİKA Ulanbator Program Koordinasyon Ofisi, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın 1992 yılında kurulan ilk sekiz ofislerinden biridir. TİKA Ulanbator Program Koordinasyon Ofisi, 1994 yılından bu yana Moğolistan'da çeşitli sektörlerle yönelik proje ve faaliyetler gerçekleştirmektedir. TİKA Ulanbator Program Koordinasyon Ofisi, Moğolistan'daki Türk Anıtlar Projesi (MOTAP) ile faaliyetlerini başlatmıştır. Ayrıca TİKA'nın Moğolistan'a yönelik faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak ve işbirliği olanaklarının geliştirilmesi amacıyla "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Moğolistan Hükümeti Arasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Program Koordinasyon Ofisinin Faaliyetine İlişkin Anlaşma" 29 Nisan 2004 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

TİKA ilk olarak MOTAP projesi ile Moğolistan'da tanınmıştır. TİKA Başkanlığı Moğolistan'daki projelerine 1994 yılında "Kültürel Miras"ın gelecek nesillere aktarılması amacıyla eski başkent Karakorum'da Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP) kapsamında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarla başlamış ve yine bu kapsamda inşa edilen Orhun (Höşöö Tsaydam) Müzesi ve 46 kilometrelik Bilge Kağan Karayolu ile devam etmiştir. Türkiye-Moğolistan ilişkisi eski tarihi ve kültürel bağlara dayandığından Moğolistan'daki Türk anıtlarının korunması, tarihi eserlerin restore edilerek muhafazası ile korunma altına alınması gelecek nesillere ulaştırılması için büyük önem arz etmektedir. Ayrıca TİKA'nın diğer bir hizmeti de kazılar sayesinde Türk tarihinin en önemli eserlerinden bir olan ve paha biçilmez değerinde bulunan Bilge Kağan hazinesi bulunarak gün yüzüne çıkartılmasıdır. Yine bu kazılarla Türk tarihi ve coğrafyasını bilen Türk bilim ve arkeoloji dalında uzmanın yetişmesi sağlanmıştır.

Türkiye-Moğolistan arasında diplomatik ilişkilerin tesisinin 40. Yıl dönümü anısına Türk-Moğol Dostluk Parkı yapılmıştır. Yine 2011 yılında Ulanbator'da bir caddenin çevre düzenlenmesi yapılarak ismine Ankara Caddesi adı verilmiştir. Daha öncesinde aynı cadde üzerinde bir ilkokula da Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Büyük Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk adı verilmiştir.

TİKA tarafından Moğolistan'da gerçekleştirilen büyük projelerden biri ise "Moğol-Türk Kan Bankası Kurulması" Projesidir. Moğolistan Sağlık Bakanlığı, TİKA ve Türkiye Sağlık Bakanlığı işbirliğinde Moğol-Türk Kan Bankası kurulmuş ve yine bu kapsamda Moğol uzmanlara Türkiye'de eğitim verilmiştir. Projenin Moğolistan'da sağlık sektörünün gelişmesine önemli bir katkı da bulunmasının yanı sıra sağlık uzmanlarının ve doktorların kapasitesinin geliştirilmesine ve Moğol doktorların Türkiye'nin bilgi ve birikiminden faydalanmasına yönelik eğitim projeleri günümüze de devam etmektedir.

TİKA'nın Moğolistan'da gerçekleştirilen proje ve faaliyetleri doğrultusunda 1994 yılına kıyasla günümüzde, Moğol halkı, Türkiye'yi kültürel ve tarihi açıdan daha çok tanıma fırsatı bulmuş ve Türkiye'nin bilinirliği artmıştır.

Türkiye'de düzenlenen eğitim projeleri kapsamında yüzlerce Moğol uzman ve öğrenci Türkiye'yi ziyaret etme fırsatı bulmuş ve mesleki açıdan kapasite geliştirilmesini sağlayarak diğer taraftan Türkiye'nin kültürel, ekonomik ve sosyal düzeyi hakkında da bilgi sahibi olmuştur.

09 Temmuz 2012 tarihinde Türk Hava Yolları, Moğolistan'a ilk defa uçuş seferleri başlatmış, Bununla birlikte Moğolistan'ın üçüncü bir ülkeye bağlantı kurmasına büyük katkı sağlamıştır. Türkiye ve Moğolistan arasında seyahat edenlerin sayısı hergeçen gün daha da artmaktadır.

TİKA'nın gerçekleştirdiği proje ve faaliyetler Moğol ekonomisine direkt yansıtmasa da dolaylı yollardan halkın yaşam standartlarının yükseltilmesine ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

2014 yılı Ekim ayında Moğolistan Meclis Başkanı Z. Enkhbold'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi bir ziyaret kapsamında Türk vatandaşlarınının 30 gün süreyle Moğolistan'a vizesiz seyahat etme imkânı sağlanmıştır. Söz konusu gelişmeler Moğolistan ve Türkiye arasındaki mevcut ilişkilerin daha da gelişmesine katkı sağlamakta olup, iki halkın birbirlerine duyduğu sıcaklığının artmasına vesile olmuştur.

TİKA'nın Moğolistan'da gerçekleştirdiği proje ve faaliyetlerinden, Moğol halkı son derece memnun olmaktadır.

Moğolistan'daki Türk dönemine ait mirasın korunması amacıyla, TİKA Başkanlığı ve Moğolistan Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı arasında Moğolistan'daki Türk Dönemine Ait Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik İşbirliği Hakkında İyi niyet Anlaşması 26.05.2015 tarihinde Ulanbator'da imzalanmıştır.

Moğolistan'daki Türk kültür varlıklarının muhafaza edilerek tarihi ve kültürel eserlerin gelecek nesillere aktarılması açısından son derece ehemmiyetli olup, iki ülke arasındaki kültürel işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bahse konu mutabakat zaptı kapsamında 05 Ağustos-15 Eylül 2015 tarihleri arasında Bilge Tonyukuk Kazı Çalışmaları Projesi gerçekleştirilerek kazılara başlanmıştır. 2016 yılında Bilge Tonyukuk Anıtı çevresinde kazı çalışmaları devam etmiş olup, TİKA Başkanlığı kazı çalışmalarının sonucunda aynı bölgede Bilge Tonyukuk Müze Evi inşa edilmesi düşünülmektedir.

Tarihi bağlarımız asırlar öncesine dayanan, dil ve kültürde ortak geleneğe sahip, kalbi yakın ve dostane ilişkilerimiz bulunan Türk-Moğol halkı arasındaki iş birliği yeni fırsatlarla zenginleşerek gelişmesini sürdürecektir

Sonuç

Türkiye ile Moğolistan arasında 1969 yılında diplomatik münasebetler kurulduğundan, 1990 yılına kadar aktif ilişkiler yoktu. 1990'lı yıllarda Moğolistan'ın Demokrasi ve Serbest Pazar Ekonomisine geçişi ile beraber iki ülke arasındaki ilişkiler artmış, çok yönlü işbirliği halini almaya başlamıştır.

Geçmişten günümüze taşıdığımız kuvvetli dostluk ve kardeşlik bağlarına sahip Türkiye ile Moğolistan arasında diplomatik ilişkilerin tesisinin 50. yıldönümünü idrak ediyoruz. Milletlerimiz uzun yıllar boyunca birbirlerinden ayrı kalmış olmalarına rağmen, ortak tarih ve kültürlerinin verdiği güç ile her zaman büyük bir gönül birlikteliği içinde bulunmuşlardır.

Ülkelerimiz arasında her alanda hızla gelişen işbirliğinin daha da derinleşmesi ve zenginleşmesi istikametinde müşterek iradenin varlığı geleceğe umutla bakmamızı sağlamaktadır.

1206 yılında Moğol ve Türk boylarının bir araya gelmesiyle Moğol Devletinin kuruluşunun ve Cengiz Han'ın tahta çıkışının

800. yıldönümünde Moğolistan'da ve Türkiye'de görkemli toplantılar ve çeşitli etkinliklerle kutlanmış iki yakın dost ve akraba halkın sevinci paylaşılmıştır.

Yüzyıllar önce Orta Asya'dan Anadolu'ya gelerek yerleşen milletimiz ile Moğol milleti arasında güçlü kardeşlik bağları bulunmaktadır. Türk milleti Orta Asya topluluklarına her zaman dostluk ve kardeşlik duyguları beslemiştir. Moğolistan'la ilişkilerimiz, son yıllarda mutluluk verici ivme kazanmıştır. Bu ilişkilerin her alanda daha da ileriye götürülmesi amacıyla karşılıklı çabaların sürdürülmesini yürekten diliyoruz.

Orhun Yazıtları, Türk tarihinin ilk özgün yapıtları olarak görülür ve Moğol milletiyle paylaştığımız ortak kültür değerleridir. Bu bağlamda, ortak geçmişimizi daha da aydınlatacak, Moğolistan'ın eski başkenti Karakorum yakınlarında bulunan Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtları ile Nalayh'taki Bilge Tonyukuk yazıtının ülkelerimizin işbirliğiyle yürütülen koruma çabaları, mutluluk vermektedir. Ortak tarihsel ve kültürel varlıklarımızın korunarak, Türk ve Moğol milletlerinin gelecek kuşaklarına aktarılmasını soylu bir görev olarak görüyoruz.

Başkent Ankara'da. Cengiz Han, park ve heykelinin yer alması, Başkent Ulanbator'da ise Atatürk ilkokulu ve Atatürk Büstü, Türkiye ve Moğolistan Cumhuriyeti arasında kurulan diplomatik ilişkilerin 40. yıldönümü anısına, Ulanbator'da Türk-Moğol Dostluk Parkı'nın yapılması geçmişte olduğu gibi gelecekte de kardeş iki halkın aydınlık yarınlara işbirliği içinde yürüyeceklerinin işaretidir.

Moğolistan geçmişte olduğu kadar günümüzde de Türkler için, Türklük için önemini korumaktadır. Uygurlardan günümüze kadar varlığını devam ettiren Türk toplulukları, Tuva, Kazak, Duha ve Hoton Türk grupları kültür ve inançlarını rahat ve serbest bir şekilde devam ettirmektedirler.

1969-2019 diplomatik ilişkilerinin kuruluşunun 50. Yıl dönümünde, Türk-Moğol toplumuna, derin kardeşlik ve dostluk

duygularıyla, sonsuz esenlik ve mutluluklar diliyoruz.

Turan CAN,
TİKA-Araştırmacı

■ KAYNAKÇA

- ◆ M. Ahmet Yazal, Moğolistan Dergisi, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği s. 21 Ankara 2018
- ◆ Moğolistan Türkiye İlişkileri, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği Yayını 2009 Ankara
- ◆ Dr. Badamdorjiin Batkhishig, Moğolistan, Türkiye İlişkileri ve Gelişimi, s. 8, Ankara 2014
- ◆ Prof: Dr. Tumurkhuleg Usud Toitog, Moğolistan Türkiye İlişkileri, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği Yayını 2009 Ankara
- ◆ Turan Can, Türkler ve Moğollar Bozkırın Uyanışı, Türk Yurdu Dergisi, Sayı, 254, Ekim 2008 Ankara
- ◆ Battulga Tsend, Fatma Almayrak, Moğolistan'da Türk Ayak İzleri, s. 9, Ulaanbaatar Mongolia 2016
- ◆ Moğolistan Türkiye İlişkileri, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği Yayını 2009 Ankara
- ◆ Dr. Badamdorjiin Batkhishig, Moğolistan, Türkiye İlişkileri ve Gelişimi, s. 8, 2009
- ◆ Murat Karagöz, Moğolistan'da Türk Ayak İzleri, s. 5, Ulaanbaatar Mongolia 2016
- ◆ Turan Can, Moğolistan Raporu, s. 64 Ankara 2016, (Yayınlanmamış),
- ◆ Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi, 2000 Yılı Çalışmaları, TİKA Yayını, Ankara
- ◆ Outlook For Mongolia-Turkey Relations, Security and Diplomacy Trade and Economy Education and History, Ankara 2019
- ◆ Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2003 Yılı Çalışmaları, TİKA Yayını, 2005 Ankara

■ Dipnotlar:

[1] M. Ahmet Yazal, Moğolistan Tanıtım Dergisi, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği s. 21 Ankara 2018

- [2] Bold Ravdan, Moğolistan Tanıtım Dergisi, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği s. 22 Ankara 2018
- [3] Moğolistan Türkiye İlişkileri, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği Yayını 2009 Ankara
- [4] Dr. Badamdorjiin Batkhishig, Moğolistan, Türkiye İlişkileri ve Gelişimi, s. 8, Ankara 2014
- [5] Prof: Dr. Tumurkhuleg Usud Toitog, Moğolistan Türkiye İlişkileri, Moğolistan Ankara Büyükelçiliği Yayını 2009 Ankara
- [6] Turan Can, Türkler ve Moğollar Bozkırın Uyanışı, Türk Yurdu Dergisi, Sayı, 254, Ekim 2008 Ankara
- [7] Turan Can, Türkler ve Moğollar Bozkırın Uyanışı, Türk Yurdu Dergisi, Sayı, 254, Ekim 2008 Ankara
- [8] Battulga Tsend, Fatma Almayrak, Moğolistan'da Türk Ayak İzleri, s. 9, Ulaanbaatar Mongolia 2016
- [9] Murat Karagöz, Moğolistan'da Türk Ayak İzleri, s. 5 Ulaanbaatar Mongolia 2016
- [10] Turan Can, Moğolistan Raporu, s. 64 Ankara 2016, (Yayınlanmamış),
- [11] Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi, 2000 Yılı Çalışmaları, TİKA Yayını, 2002 Ankara
- [12] Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2003 Yılı Çalışmaları, TİKA Yayını, 2005 Ankara. Publisistika